
KÖZÉPKOR–KORAÚJKOR

VII. Gergely: reformpápa? réalpolitikus? mártír? „szent sátán”?

VII. Gergely egyike az európai történelem leginkább zavarbaejtő egyéniségeinek. A körülötte kavargó vitákat még szentté avatása sem tudta csillapítani, bizonyosság rá a blaszfémiáig paradox elnevezése (mely *Erdődy János* regényes életrajzának is a címét adta), „a szent sátán”. A pápaság és a katolikus egyház egyik legnagyobb reformere volt, akinek művében, örökségében azonban az újkor többnyire a reakció jelképét látta. Nagy ellenfelétől, IV. Henrikől eltérően belőle nem próbáltak nemzeti szimbólumot faragni, de rendíthetetlen elvűsége és heroikus magánya még egy olyan íróban is rokonszenvet és csodálatot ébresztett iránta, mint *Németh László*, akitől ezt több okból sem várta volna a publikum.

Amikor *Glauco Maria Cantarella*, a Bolognai Egyetem nyugalmazott történészprofesszora arra vállalkozott, hogy *VII. Gergely (Gregorio VII)* című életrajzi monográfiájával kiszabadítsa Soanai Hildebrandot (Ildebrando da Soana) a régmúlt és a legendák homályából, maga is ellentmondásos, nehéz munka terhét vette vállaira. VII. Gergelyről, mint a középkor embereiről általában kevés írásos dokumentum marad fenn, ámbar egyházfejedelem lévén, lényegesen több, mint a kortárs uralkodók legtöbbszöréről. Hogy élete kezdet- és végpontját vegyük példának: azt sem tudni, melyik évben született, „talán 1015 körül, talán később” (50. o.), és kétséges, hogy csakugyan azok lettek volna végső szavai, amelyek a leghíresebbeknek, a legidézettebbeknek bizonyultak: „Szerettem az igazságot és gyűlöltem az igazságtalanságot, ezért halok meg száműzetésben.” (295–302. o.) A történetíró számára az írásos dokumentumoknak nem szűkössége, hanem ellentmondásossága jelentette a fő problémát: Gergely már

életében olyan szélsőségesen ellentétes szenvedélyeket szított, hogy ugyanazon tetteit kortársai egyfelől szentnek, másfelől sátáninak minősítették.

Cantarella művének szerkezeti felépítése, kiváltképp egyháztörténeti „felvezetése”, aligha véletlenül emlékezteti a magyar olvasót *Székely György* hasonló témájú és műfajú könyvére. Lényegében a clunyi reform „egyetemesítése” indította el az investitúra-háborút. A „reformpápát” a történész mindazonáltal legalább annyira gyakorlati politikusnak, mint elméleti hitújítónak látja-látatja. A „péteri egyháztan” (ecclesiologia petrina, 145. o.) két legjelentősebb dokumentuma, a *Dictatus Papae* (korabeli helyesírással *Dictatus Pape*) huszonzét tétele és a kevésbé híres, habár tíz tézissel bővebb *Auctoritates Apostolice Sedis* is, szerinte, „nem elvont kiáltvány, hanem pragmatikus politikai dokumentum” volt, a „pápai monarchia” egyenesen „forradalmi” alapvetése (145., 161–162., 185–188. o.). Gergely pragmatizmusa és idealizmusa arányainak és kapcsolatainak tekintetében és következményeinek levonásában Cantarella nem különösebben explicit, ezzel együtt monográfiája egyik legtanulságosabb hozadéka, hogy sziklaszilárddá erősíti a meggyőződést, miszerint az investitúra-harc során a világtörténelemben szinte példa nélküli fontossággal bírtak a jelképek. Ilyesmi nyugaton csakis a középkorban történhetett, amikor nem léteztek valódi világnézeti alternatívák. Cantarella nem győzi hangsúlyozni, hogy Gergely nem volt „par excellence” teoretikus elme, „nem talált föl semmi újdonságot”, „realista, pragmatikus és konkrét politikus” volt, „gondolkodása és cselekvése elemi egyszerűségű alapvető elveken nyugodott, melyeket mindenki osztott, illetve oszthatott” és „éppen mert a *Dictatus* mindezt ilyen szigorú logikával és ilyen tömören fejezte ki, válhatott Róma elsőségének (Primato romano) legegységelműbb dokumentumává” (145., 248., 163–164. o.). Ebben rejlett Gergely zsenialitása, a maga ügye, a „pápai primátus” és az „egyetemesség” szempontjából (267., 187. o.).

Csakhogy IV. Henrikben emberére akadt, méltó ellenfelére, éppen azért, mert a király (később császár) nála alig kevésbé értett a szimbólumok nyelvén, helyesebben azok politikai felhasználásához. Ezt

leglátványosabban éppen – a német történelmi emlékezetben nemzeti szégyen-jelképpé vált (176. o.) – Canossa-járása, a megalázkodásból-megaláztatásból való kiemelkedése-felülkerekedése bizonyította (173–181. o.).

„Canossában senki sem győzött.” (183. o.) Azonban az öröklét ígézetében élő Gergely és a tisztán a jelen idődimenziójában „gondolkodó és cselekvő” Henrik közül az utóbbi ismerte föl jobban a múlt idő hatalmát, így azt, hogy míg első kiátkozása pusztító erejű, végveszélyes volt, a második már sokkal gyengébb, mert „inflálódott” (221–233. o.).

Ahogy Canossában, úgy az egymást kölcsönösen keresztényellenesnek, antikrisztusnak bélyegző (231. o.) pápa és császár párharcában és gigantomachiájában „sem győzött senki” végsősoron. A „nevető harmadikak” a felemelkedő nemzeti monarchiák lettek, amit drámai szemléletességgel jelképezett a legteokratikusabb egyházfő, VIII. Bonifác (Dante nagy ellensége) IV. (Szép) Fülöp általi megszegésének.

Glauco Maria Cantarella: *Gregorio VII* (VII. Gergely) Salerno Editrice, Roma, 2018, 354 o.

Madarász Imre